

Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗ-ΜΑΖΑΡΑΚΗ, Ἀθήνα

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΝΕΙΡΟΥ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΔΙΑΝΟΗΣΗ

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ προνόμιο νὰ εἶναι πολίτης δύο κόσμων. Ἀπολαμβάνει μὲ καθημερινὴ ἐναλλαγὴ δύο ξεχωριστὰ εἶδη ἐμπειρίας - τὸ ὕπαρ καὶ τὸ ὄναρ - ὅπου τὸ καθένα ἔχει τὴ δική του λογικὴ καὶ τὰ δικά του ὅρια. Ἄν ὁ κόσμος τῆς ἐγρήγορσης παρουσιάζει μερικὰ πλεονεκτήματα φαινομενικῆς παγιότητος καὶ συνέχειας, οἱ κοινωνικὲς του δυνατότητες εἶναι πολὺ περιορισμένες: στὸ πλαίσιο του κινεῖται, κατὰ κανόνα, μόνο οἱ συνειδήσεις πρὸς τὶς ὁποῖες ἡ δική μας συνείδηση ἔρχεται σὲ στενὴ ἐπαφή. Ἀντίθετα ὁ κόσμος τοῦ ὄνειρου προσφέρει τὴν εὐκαιρίαν μιᾶς ἐπικοινωνίας, φευγαλέας ἔστω, μὲ μακρινοὺς φίλους, μὲ νεκρούς, καὶ μὲ θεούς. Γιὰ τοὺς φυσιολογικοὺς ἄνθρώπους, τὸ ὄνειρο ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐμπειρία τῆς διαφυγῆς ἀπὸ τὰ δυσάρεστα καὶ ἀκατανόητα δεσμὰ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Ἔτσι, δὲν εἶναι παράξενο ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἄργησε νὰ περιορίσει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς πραγματικότητος στὸν ἕνα κόσμο, καὶ ν' ἀπορρίψει τὸν ἄλλο ὡς καθαρὴ παραίσθηση. Μόνον ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς διανοητῶν ἔφτασε στὸ στάδιο αὐτὸ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ σήμερα ἀκόμη στίς πρωτόγονες κοινωνίες ἀποδίδεται ἕνα κύρος ἴσο μ' ἐκεῖνο τῆς ἐγρήγορσης, ἂν καὶ διαφορετικοῦ εἶδους, σὲ ὁρισμένους τύπους ὄνειαρτικῆς ἐμπειρίας¹.

Σύμφωνα μὲ ὅσα προηγοῦνται φαίνεται πὼς ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ὄνειαρτικὴν ἐμπειρίαν. Εἶναι φανερό πὼς ἀκόμη καὶ στὸν Πλάτωνα τὸ ὄνειρο θὰ κλονίσει μὲ τὸ μυθικὸ καὶ ὑπερλογικὸ χαρακτήρα του τὸ νοοκρατικὸ ἰδεῶδες ποὺ τόσο ἀβασάνιστα τοῦ ἔχει ἀποδοθεῖ. Ὅπωςδὴποτε ἡ λειτουργικὴ σημασία τοῦ ὄνειρου στὴν πλατωνικὴ διάνοηση δὲν εἶναι τόσο ἀπλή. Τὸ ὄνειρο, ἐδῶ, νοεῖται ὡς ἡ πρώτη φάσις μιᾶς μελλοντικῆς γνώσης, συγχρόνως ὅμως καὶ ὡς προσπάθεια ἀποκάλυψης ἑνὸς ἰδεώδους τοῦ παρελθόντος. Γενικά, ἡ πιὸ σύγχρονη ἀντίληψη, περισσότερο σύμφωνη πρὸς τὴ νοοκρατικὴ ἐρμηνείαν τοῦ προβλήματος, δέχε-

1. Σχετικὰ μὲ τὴν στάσις τῶν πρωτογόνων πρὸς τὴν ὄνειαρτικὴν ἐμπειρίαν, πβ. L. Lévy-Bruhl, *La Mentalité Primitive*, Paris, Alcan, 1922⁹, κεφ. III, σσ. 94 κ. ἐξ. καὶ τοῦ ἰδίου, *L'expérience mystique chez le primitif*, Paris, Alcan, 1938, κεφ. III.

ται ὅτι ὁ Πλάτων κατατάσσει στὴν περιοχὴ τοῦ ὄνειρου καθετὶ ποὺ ἀνάγεται στὴν ἀβέβαιη σκέψη, στὴ φαντασίωση ἢ καὶ στὴν πλάνη. Ἡ ἀντίθεση *ὄναρ-ὑπαρ*, τόσο κοινὴ στὰ κλασικὰ ἑλληνικά², δὲν φαίνεται νὰ ἔχει πιά περισσότερη ἀξία ἀπ' ὅση ἡ διάκριση μεταξὺ τοῦ ψευδαισθησιακοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ. Αὐτὸ ἀληθεύει τόσο ὥστε στὸ Ε' βιβλίο τῆς *Πολιτείας*, ὅπου ὁ Σωκράτης θὰ ὀρίσει τὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τῆς φιλοσοφικῆς ἐμπειρίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὴν πλήρη σημασία τοῦ ὅρου, διερωτᾶται ἂν ὁ ἀνίκανος νὰ παρακολουθήσει αὐτὸν ποὺ θὰ τὸν ὀδηγήσει στὴν ἀληθινὴ γνώση τοῦ ωραίου ζεῖ πραγματικὰ ἢ μέσα σὲ ὄνειρο³. Φαίνεται πῶς, κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια ὀπτικὴ γωνία, πρέπει νὰ νοηθοῦν οἱ ἐκφράσεις τῶν «ἀπορητικῶν» διαλόγων, μὲ τῶν ὁποίων τὴ βοήθεια ὁ Σωκράτης διατυπώνει τὴν ἀποτυχία τῆς συζήτησης, καὶ διακηρύσσει, μπροστὰ στὸν ἀπογοητευμένο συνομιλητὴ, τὸν ψευδαισθησιακὸ χαρακτήρα ἐκείνου ποὺ μόλις προηγουμένως ἔχει πάψει νὰ γίνεται ἀποδεκτὸ ὡς λύση. Ὁ Λύσις καὶ ὁ Μενέξενος πιστεύουν ὅτι ἔχουν συλλάβει τὴ φύση τῆς *φιλίας*, ὁ Σωκράτης ὁμως, ἀφοῦ ἀνασκευάσει τὸν τελευταῖο ὀρισμὸ, θὰ συμπληρώσει: «Βαβαῖ, ὦ Λύσι τε καὶ Μενέξενε, κινδυνεύομεν ὄναρ πεπλουτηκέναι»⁴. Ἐξ ἄλλου στὸν *Θεαίτητο* μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ τρίτου ὀρισμοῦ τῆς *ἐπιστήμης*, αὐτὴ θὰ χαρακτηριστεῖ ὡς «πλοῦτος ὄνειρου»⁵.

Ὡστόσο, σὲ μιὰ σειρὰ κειμένων ὁ Πλάτων παρουσιάζει ὡς ὄνειρο τὶς ιδέες τοῦ τὶς πιὸ προσφιλεῖς. Ἴσως αὐτὸς ὁ τρόπος ἐκθεσης ιδεῶν ν' ἀποτελεῖ ἐκφραση τῆς σωκρατικῆς εἰρωνείας ἢ καὶ τῆς μετριοφροσύνης. Ἐνα τέτοιο πιθανὸν παράδειγμα συναντᾶται στὸ *Συμπόσιο*, στὸ σημεῖο ὅπου ὁ Σωκρά-

2. Συναντᾶται ἤδη στὸν Ὅμηρο, πβ., λ.χ., *Ὀδύσ.* υ, 90 «...ἐπεὶ οὐκ ἐφάμην ὄναρ ἔμεναι, ἀλλ' ὑπαρ ἤδη».

3. *Πολιτείας* Ε, 476 c: «Ὁ οὖν καλὰ μὲν πράγματα νομίζων, αὐτὸ δὲ κάλλος μήτε νομίζων μήτε, ἂν τις ἡγῆται ἐπὶ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ δυνάμενος ἔπεσθαι, ὄναρ ἢ ὑπαρ δοκεῖ σοι ζῆν;» καὶ 476 cd: «ὁ τάναντία τούτων ἡγούμενός τε τι αὐτὸ καλόν...ὑπαρ ἢ ὄναρ αὐ καὶ οὗτος δοκεῖ σοι ζῆν;» πβ. ἐπίσης *Πολιτείας* Ζ, 520 c, ὅπου ἡ ἀντίθεση *ὄναρ-ὑπαρ*, λαμβάνεται μὲ τὴν ἴδια σημασία, καὶ 534c: «...οὐκ ἐπιστήμη ἐφάπτεσθαι, καὶ τὸν νῦν βίον ὄνειροπολοῦντα καὶ ὑπνώττοντα...». Πβ. ἐπίσης *Πολιτείας* Θ, 574 e ὅπου ἡ ἀντίθεση *ὄναρ-ὑπαρ* συναντᾶται ὑπὸ διαφορετικὴ ἔννοια ἀπὸ τὴν ἀντίθεση ψευδαισθησία-πραγματικότητα. Τὸ ἴδιο συναντᾶται στὸν *Φίληβο* δύο φορές. Στὸ 65 e 5 ὅπου ἡ ἐκφραση οὐθ' ὑπαρ οὐτ' ὄναρ φαίνεται νὰ εἶναι ἓνα εἶδος ἀρνητικοῦ ὑπερθετικοῦ: αὐτὸ ὁμως εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο καὶ στὸ 36 e, ὅπου ἡ σημασία εἶναι παραπλήσια, ἀλλ' ἴσως προστίθεται ἡ ιδέα ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι μιὰ ἡδονὴ ὅπως στὸ ὄνειρο καὶ ἡ λύπη ἐπίσης. Ὁ Πλάτων ὁμως δὲν φαίνεται νὰ δέχεται αὐτὴ τὴν ιδέα ἀνεπιφύλαχτα.

4. *Λύσις* 218 c.

5. *Θεαίτ.*, 208 b: «Ὁναρ δὴ, ὡς ἔοικεν, ἐπλουτήκαμεν οἰηθέντες ἔχειν τὸν ἀληθέστατον ἐπιστήμης λόγον»

της αντιπαραθέτει στη λαμπρή γνώση τοῦ Ἀγάθωνος τῇ δικῇ του πενιχρῇ καὶ ἀμφίβολῃ γνώσει, ὅμοια μὲ ὄνειρο⁶, ἢ ἀκόμη στὸν *Κρατύλο*⁷. Ἐδῶ, ὅμως, ἐμφανίζοντας τὸν Σωκράτη νὰ ἰσχυρίζεται πὼς ὀνειρεύεται συχνά, εἶναι δυνατόν ὁ Πλάτων νὰ ὑπαινίσσεται τῇ θεωρίᾳ τῶν Ἰδεῶν⁸. Αὐτὸς ὁ τρόπος ἐκφορᾶς ὡς ὑποθετικῶν τῶν ἰδεῶν στὶς ὁποῖες ὁ Πλάτων κατέχει τὸ μεγαλύτερο μέρος δὲν θὰ ἦταν ἐκ μέρους του τόσο ἐκπληκτικός. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο στὸν *Φαίδωνα*, ὅπου ὁ Σωκράτης ἀποκαλύπτει ὅτι πληροφορήθηκε στὸ ὄνειρό του, πὼς ἡ «μεγίστη μουσικὴ» εἶναι ἡ φιλοσοφία⁹, οὔτε καὶ στὸν *Φίληβο*, ὅπου σ' ἓνα ὄνειρο ἀποδίδεται ἡ βασικὴ θέση τοῦ διαλόγου (οὔτε ἡ ἡδονή, οὔτε ἡ νόηση εἶναι τὸ ἀγαθόν: πρέπει νὰ ἐπιλεγεῖ ἓνας τρίτος ὄρος)¹⁰. Εἶναι φανερό, ὅτι ἐδῶ, ὁ Σωκράτης μεταχειρίζεται ὡς ἐκφραστικὰ μέσα τὸν εὐφημισμό καὶ τὴν ἀντίφραση. Εἶναι ἐπίσης δυνατόν νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ Πλάτων ἔχει μεταχειριστεῖ τοὺς ὅρους *ὄναρ* καὶ *ὀνειρώττω* μὲ δύο ἀντίθετες σημασίες: τόσο δηλαδὴ μὲ μιὰ σημασία περιοριστική, ὅσο, ἀντίθετα, καὶ γιὰ νὰ ἐπικυρώσει δυναμικὰ ὅ,τι θεωρεῖ βέβαιον. Αὐτὴ τουλάχιστον τὴν ἐρμηνεία, ἡ ὁποία ὥστόσο δὲν ἱκανοποιεῖ ἐντελῶς, δίνει γιὰ τὴ χρήση τῶν ὁρῶν αὐτῶν ὁ Α. J. Festugière¹¹, μὲ τὸν κίνδυνο νὰ ἐκφράσει σχηματικὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐντονα στοιχεῖα τῆς πλατωνικῆς διανόησης.

Πράγματι ὁ Πλάτων δὲν ἐμφανίζει ὡς ὄνειρα παρὰ μόνον τὶς θέσεις ποὺ

6. *Συμπ.*, 175 e: «ἢ μὲν ἐμὴ [σοφία] φαύλη τις ἂν εἴη, ἢ καὶ ἀμφισβητήσιμος ὥσπερ ὄναρ οὔσα, ἢ δὲ σὴ λαμπρά τε καὶ πολλὴν ἐπίδοσιν ἔχουσα...».

7. *Κρατ.*, 439 c d: «Σκέψαι γάρ, ὦ θαυμάσιε Κρατύλε, ὃ ἐγώ γε πολλάκις ὀνειρώττω. Πότερον φῶμέν τι εἶναι αὐτὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν ὄντων οὕτω, ἢ μή;».

8. Πβ. *κατωτ.*, σημ. 12.

9. *Φαίδ.*, 60 e-61 a: «Πολλάκις μοι φοιτῶν τὸ αὐτὸ ἐνύπνιον ἐν τῷ παρελθόντι βίω... τὰ αὐτὰ ... λέγον· ὦ Σώκρατες, ἔφη, ὁ μουσικὴν ποίει καὶ ἐργάζου. Καὶ ἐγὼ ... τοῦτο ὑπελάμβανον αὐτὸ μοι παρακελεύεσθαι... μουσικὴν ποιεῖν, ὡς φιλοσοφίας μὲν οὔσης μεγίστης μουσικῆς...».

10. *Φίληβ.*, 20 b: «Λόγων ποτέ τινων πάλαι ἀκούσας ὄναρ ἢ καὶ ἐγρηγορῶς νῦν ἐννοῶ περὶ τε ἡδονῆς καὶ φρονήσεως, ὡς οὐδέτερον αὐτοῖν ἐστὶ τἀγαθόν, ἀλλὰ ἄλλο τε τρίτον, ἕτερον μὲν τούτων, ἄμεινον δὲ ἀμφοῖν».

11. Α. J. Festugière, *Contemplation et vie contemplative selon Platon*, Paris, Vrin, 1936, σ. 79, σημ. 7: «ὀνειρώττω, 439 c: c'est une des litotes chères à Platon quand il présente une conclusion nette ou un axiome pour lui certain (Mérider renvoie à *Charm.*, 173 a, *ληρεῖν*, *ὄναρ*). Par contre, *ὀνειρώττειν*, comme *ὄναρ*, a un sens restrictif quand il s'oppose à *ὑπαρ*, cf. *Rép.*, VII, 533 c: toutes les sciences autres que la géométrie et ses compagnes ne s'occupent que d'objets soumis à la *γένεσις* et ne dépassent donc pas la *δόξα*; seule la géométrie vise à l'être même; cependant elle ne peut le concevoir qu'en ne sorte de rêve elle ne le voit pas, impuissante qu'elle est à rendre raison, *λόγον διδόναι* (ce qui est au contraire la marque du *διαλεκτικός*, *Phéd.*, 78 d, *Rép.*, VII, 543 b), des hypothèses qu'elle utilise, *ὀνειρώττουσι μὲν περὶ τὸ ὄν, ὑπαρ δὲ ἀδύνατον αὐταῖς* (les sciences mathématiques) *ἰδεῖν, ἕως, ἂν κ.τ.λ.* II

δὲν ἔχουν ἀκόμη ἀποδειχθεῖ. Στὸν *Κρατύλο*, ἡ θεωρία τῶν Ἰδεῶν δὲν ἐμφανίζεται παρὰ ὥς ὑπαινιγμός. Δὲν συναντᾶται πουθενὰ ἄλλοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωρίο 439cd, καὶ ὁ ὑπαινιγμός εἶναι τόσο λεπτὸς ὥστε πολλοὶ σχολιαστὲς δίνουν στὸ κείμενο μιὰν ἄλλη ἐρμηνεία¹².

Στὸν *Φίληβο* (20b) δὲν καθορίζεται ἀκόμη ποιὰ εἶναι ἡ σύνθεση τῆς μεικτῆς ζωῆς ποὺ πρέπει νὰ προτιμηθεῖ γιὰ τὴν ἡδονὴ καὶ γιὰ τὴ φρόνηση: αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς συνέχειας τοῦ διαλόγου.

Στὸ *Συμπόσιο* (175e) ὁ Σωκράτης δὲν δικαιολογεῖ ἐκ τῶν προτέρων τὴν κριτικὴ ποὺ πρόκειται ν' ἀσκήσει κατὰ τοῦ λόγου τοῦ Ἀγάθωνος. Ἄν συμβαίνει τὰ πολιτικὰ ἔργα νὰ ἐμμένουν στὸ νὰ παρουσιάζουν σὰν ἓνα ὄνειρο τὴν πολιτεία τῆς ὁποίας χαράσσουν τὸ σχέδιο¹³, εἶναι γιὰτὶ ἡ πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς πολιτείας παραμένει ἀμφίβολη. Στὴν περίπτωση αὐτὴ

n'y a que la dialectique pour conduire à une hypothèse (l'existence des Formes) qui soit vraiment principe, cf. *Phéd.*, 100 b: εἰμι πάλιν ἐπ' ἐκεῖνα τὰ πολυθρύλητα καὶ ἄρχομαι ἀπ' ἐκείνων, ὁ π ο θ έ μ ε ν ο ς εἶναί τι καλὸν αὐτὸ καθ' αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν καὶ μέγα καὶ τᾶλλα πάντα». Σχετικὰ μὲ τὴ διττὴ σημασία τοῦ ὄνειρου, πβ. ἐπίσης τὸ δισήμαντο κείμενο τοῦ *Χαρμίδη* (173 a): «Ἄκουε δὴ, ἔφην, τὸ ἐμὸν ὄναρ, εἴτε διὰ κεράτων εἴτε δι' ἐλέφαντος ἐλήλυθεν». Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ πλατωνικὰ κείμενα πάνω στὸ ὄνειρο εἶναι προφανῶς τὸ χωρίο τοῦ *Θεαίτητου* 158 bd, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχει ἐμπνευσθεῖ ὁ Montaigne καὶ ὁ Descartes. Πάντως δὲν ἀφορᾷ ἄμεσα τὸ θέμα ποὺ διαπραγματευόμαστε ἐδῶ.

12. Μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν ποὺ θεωροῦν ὅτι ἡ θεωρία τῶν Ἰδεῶν ἔχει ἤδη ἐμφανιστεῖ στὸν *Κρατύλο* (439 cd), μπορεῖ νὰ συμπεριληφθεῖ ὁ A. Diès (*Autour de Platon II*, Beauchesne, 1926, σσ. 482-485) ὁ L. Robin (*Platon*, Paris, Alcan, 1935, σσ. 104-105) καὶ B. Parain, (*Essais sur le logos platonicien*, Paris, Gallimard, nrf., 1942, σσ. 84 κ. ἐξ.). Ἀντίθετα, ὁ V. Lutoslawski (*The origin and growth of Platos logic*, London, Longmans, Green & Co, 1897, σ. 224) ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσει τὴ θεωρία τῶν Ἰδεῶν στὸν *Κρατύλο* καὶ ὁ E. Dupréel (*Les sophistes: Protagoras, Gorgias, Prodicus, Hippias*, Neuchatel, éditions du Griffon, et Paris, P.U.F., 1948, σσ. 278-279) διαμαρτύρεται πολὺ ἔντονα ἐναντίον αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης: κατ' αὐτόν, στὴ θεωρία τῆς παγκόσμιας ροῆς τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Πρωταγόρα θ' ἀντιπαρατεθεῖ ἀπλῶς ἓνας «πλουραλιστικὸς ρεαλισμός», ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸν *Ἰππία*. Ὁ P. Boyance δέχεται ὅτι ἡ θεωρία τῶν Ἰδεῶν ὑπῆρχε στὸν *Κρατύλο* (La «doctrine d'Euthyphron», dans le *Cratyle*, *Revue des Études grecques*, 1941, τ. LIV σσ. 141-175, ἀλλὰ ὑποπεύεται ὅτι δὲν εἶναι τόσο βέβαιον (αὐτόθι, σ. 164, σημ. 4).

13. Πβ. λ.χ., *Πολιτείας Δ*, 443 b: «Τέλεον ἄρα ἡμῖν τὸ ἐνύπνιον ἀποτετέλεσται...» Ἴσως ὁμως αὐτὸ τὸ κείμενο σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή ἡ ἰδανικὴ πολιτεία δὲν εἶναι πιά ἐντελῶς ἓνα ὄνειρο. Τὸ ἴδιο καὶ στοὺς *Νόμους* E, 746 a: «...σχεδὸν οἷον ὄνειρατα λέγων, ἢ πλάττων καθάπερ ἐκ κηροῦ τινα πόλιν καὶ πολίτας» καὶ IB, 969 b: «...ὄντως δὲ ἔσται σχεδὸν ὕπαρ ἀποτετελεσμένον οὐ σμικρῷ πρόσθεν ὄνειρατος ὥς τῷ λόγῳ ἐφησάμεθα...». Πβ. P. Frutiger, *Les mythes de Platon*, Paris, Alcan, 1930, σσ. 99-100: «Enfin, si l'organisation politique que préconise le philosophe est appelée un rêve, il est déraisonnable, d'en conclure, avec Couturat qu'elle est mythique, parce que, de toute évidence, Platon veut seulement nous faire entendre qu'il trace un plan idéal, trop parfait pour être jamais susceptible d'une réalisation intégrale».

τὸ ὄνειρο ἐκφράζει τὴν ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν πρόθεση καὶ στὴν πραγματοποίηση. Στὸ πλατωνικὸ ἔργο, παντοῦ ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὸ πρόβλημα τῆς γνώσης ἢ μνεία τοῦ ὁνείρου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὑπόδειξη τῆς διαφορᾶς ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς σύλληψης καὶ τῆς ἀπόδειξης. Ἄν ὁ Πλάτων ἐμφανίζει μιὰν ἰδέα σὰν σὲ ὄνειρο, εἶναι ἀκριβῶς ἐπειδὴ τοῦ λείπει ἡ ἀπόδειξη.

Ἡ σημασία ὅμως ποὺ ἀποδίδεται στὸ ὄνειρο ἐμφανίζει καὶ μιὰν ὄψη πιο θετική. Στὸν *Μένωνα*, ὁ «παῖς» ποὺ δὲν ἔχει μάθει τὴ γεωμετρία θὰ φτάσει σὲ μιὰ βέβαιη γνώση τῆς διαγωνίου καὶ τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ τετραγώνου. Αὐτὸς ἔχει «ἀληθεῖς γνώμες» (*ἀληθεῖς δόξαι*) ποὺ θὰ τοῦ παρουσιαστοῦν «ὥσπερ ὄναρ». Τοῦ λείπει αὐτὸ ποὺ θὰ τοῦ προμηθεύσει μιὰ σωστὴ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἐρωτήσεων. Τότε μόνο θ' ἀποκτήσει τὴν ἐπιστήμη¹⁴. Προφανῶς ἡ πρόβαση γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς μαθηματικῆς γνώσης ἀπὸ τὸν «παῖδα» τοῦ *Μένωνος* θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσει ὡς πρότυπο γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἢ τὴν ἀπόδειξη πολλῶν θέσεων τοῦ ὕστερου πλατωνισμοῦ: ἡ πρώτη φάση, γι' αὐτό, προβάλλεται ὡς κατάσταση ὄνειρική. Μόνο ἀργότερα ἀκολουθεῖ μιὰ δεύτερη φάση, ποὺ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴ διαδικασία τῆς λογικῆς ἐπαλήθευσης. Ἡ ἐπιστημολογικὴ ἀξία τῶν θεωριῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς: ἓνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχρονης κριτικῆς ἔχει στέρξει ν' ἀναγνωρίσει στὸν Πλάτωνα ἓναν ἀπὸ τοὺς μύστες τῶν σύγχρονων θεωριῶν τῆς γνώσης.

Ἀντίθετα, μιὰ ψυχολογικὴ μελέτη θὰ εἶχε γιὰ ἔργο νὰ αἰτιολογήσει ὡς ποιοτὸ βαθμὸ αὐτὴ ἡ πηγὴ τῆς γνώσης, ποὺ ὁ Πλάτων τὴν ἐμφανίζει ὅμοια μὲ ὄνειρο, ἔχει πράγματι τὰ σταθερὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὁνείρου, δηλαδὴ ν' ἀποδείξει τὴ λειτουργία της τὴν προορατικὴ καὶ τὴν ἀναδρομικὴ. Πράγματι, φαίνεται πὼς τὸ ὄνειρο εἶναι μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ σκιαγραφηθεῖ ὑπὸ μορφή εἰκόνων, ἡ λύση τῶν συγκρούσεων τῶν βιωμένων ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο ἢ, γενικότερα, γιὰ νὰ προετοιμαστεῖ ἡ πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν του, ἀλλὰ ὅτι οἱ εἰκόνες τοῦ ὁνείρου, ποὺ ἀντλοῦνται, διὰ μέσου μεταμφίεσεων περισσότερο ἢ λιγότερο σημαντικῶν, ἀπὸ ἓνα παρελθὸν περισσότερο ἢ λιγότερο μακρινό, ἐκφράζουν τὸν ἐπαναληπτικὸ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νοσταλγικὸ χαρακτήρα του¹⁵.

14. *Μέν.*, 85 cd: «Καὶ νῦν μὲν γε αὐτῷ ὥσπερ ὄναρ ἄρτι ἀνακεκίνηνται αἱ δόξαι αὐταί· εἰ δὲ αὐτόν τις ἀνερῆσεται πολλάκις τὰ αὐτὰ ταῦτα καὶ πολλαχῇ, οἷσθ' ὅτι τελευτῶν οὐδενὸς ἦττον ἀκριβῶς ἐπιστήσεται περὶ τούτων».

15. Ἑρευνητὲς ὅπως ὁ C. G. Jung (*Freud and Psychoanalysis, Collected Works*, ἔκδ. H. Read κ.ἄ., μτφ. R.F.C. Hull, London, Routledge & P. Kegan, 1961, τ. 4, σσ. 200-201) ἢ ὁ A. Maeder (*Die Symbolik in den Legenden, Märchen, Gebräuchen und Träumen, Psy-*

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως στὸν προορατικὸ χαρακτήρα, τὰ «ὄνειρα», ποὺ ἀναφέρει ὁ Πλάτων, φαίνεται ὅτι τὸν στεροῦνται, ἐφ' ὅσον ἀποτελοῦν τὴν πρώτη στιγμὴ μιᾶς γνώσης ποὺ αὐτὴ τῇ στιγμῇ πραγματώνεται καὶ ποὺ κυρίως θέλει νὰ πραγματωθεῖ. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀναδρομικὴ καὶ ἐπαναληπτικὴ πλευρά, αὐτὴ εἶναι πιὸ λεπτὸ νὰ φανεῖ καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὰ προβλήματα ποὺ θέτει τὸ ὄνειρο συνδέονται μ' ἐκεῖνα ποὺ πρόκειται νὰ πλησιάσουμε μὲ τὴν ἀνάμνηση. Θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἰδέα, ἡ τόσο προσφιλὴς στὸν Πλάτωνα, μιᾶς συνολικῆς γνώσης ποὺ, ἐνῶ πρόκειται νὰ ἐκπληρωθεῖ, εἶναι πάντοτε, κατὰ μιὰ ἔννοια, ἤδη παρούσα, ἐκφράζεται στὸν *Πολιτικὸ* διὰ μέσου τῆς εἰκόνας τοῦ ὄνειρου: θὰ ἦταν δηλαδὴ δυνατόν νὰ γνωρίζουμε τὸ καθεστὶ σὰν σὲ ὄνειρο καὶ στὸ ξύπνημα νὰ τὸ ἀγνοοῦμε¹⁶.

Στοὺς ἔσχατους διαλόγους ὁ Πλάτων θὰ παρουσιάσει ἄλλες ἀπόψεις πάνω στὸ ὄνειρο. Στὸν *Τίμαιο* λ.χ., δίνει μιὰ περίεργη ἐξήγηση τῶν μαντικῶν ὀνείρων: προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐνόραση τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ συλλαμβάνονται ἀπὸ τὸ ἄλογο μέρος, ὡς εἰκόνες ποὺ ἀντανα-

chiatrish-neurologische Wochenschrift, X, Halle, 1908) ἔχουν ἐπιμείνει ἐπὶ τοῦ προορατικοῦ χαρακτήρα τῶν ὀνείρων καὶ ἔχουν μεμφθεῖ τὸν Freud πῶς τὸν ἔχει ἀγνοήσει. Ἀλλὰ μιὰ προσεκτικότερη μελέτη τῆς «Traumdeutung» ἔχει ἀποδείξει ὅτι αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία εἶναι πολὺ περιορισμένη. Ἡ ἴδια ἡ σύλληψη τοῦ ὀνείρου ὡς *Wunscherfüllung* προϋποθέτει μιὰ προσπάθεια ἀναπαράστασης, καὶ μάλιστα δημιουργίας ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴν στρέφεται πρὸς τὸ μέλλον. Πβ. S. Freud, *Die Traumdeutung* (1900), *Gesammelte Werke*, ἐκδ. Anna Freud κ.ἄ., London, Imago, 1940, τ. II-III, σσ. 126, 127-138, 555-578.

16. *Πολιτικός*, 277 d: «Κινδυνεύει γὰρ ἡμῶν ἕκαστος οἷον ὄναρ εἰδὼς ἅπαντα πάντ' αὐτὸ πάλιν ὥσπερ ὕπαρ ἀγνοεῖν». Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φαίνεται νὰ ἐρμηνεύουν ἀρκετὰ συχνὰ τὸ ὄνειρο ὡς *Wunscherfüllung*. Πβ. Ἀετίου, *Περὶ ἀρεσκόντων* V, 2,3: «Ἡρόφιλος τῶν ὀνείρων τοὺς μὲν θεοπέμπτους κατ' ἀνάγκης γίνεσθαι· τοὺς δὲ φυσικοὺς ἀνειδωλοποιουμένης ψυχῆς τὸ συμφέρον αὐτῇ καὶ τὸ πάντως ἐσόμενον· τοὺς δὲ συγκραματικοὺς ἐκ τοῦ αὐτομάτου κατ' εἰδώλων πρόσπτωσιν... ὅταν ἂ βουλόμεθα βλέπωμεν, ὡς ἐπὶ τῶν τὰς ἐρωμένας ὀρώντων ἐν ὕπνῳ γίγνεται». Τὸ τελευταῖο μέρος αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἔχει δημιουργήσει ἀρκετὲς δυσκολίες (πβ. Diels στὸ χωρίο αὐτό, *Dox.*, Gr. 416). Πιστεύεται ὅτι τὰ «μεικτὰ» ὄνειρα (συγκραματικούς) εἶναι ὄνειρα *φαντασμάτων* τὰ ὁποῖα κατὰ τὴ θεωρίαν τοῦ Δημόκριτου δημιουργοῦνται ἀπὸ τυχαία σύμπραξη τῶν εἰδώλων, *ubi equi atque hominis casu convenit imago* (Lucretius 5, 741). Τὸ ὄνειρο ὅμως ἑνὸς ἀγαπημένου προσώπου δὲν εἶναι ποτὲ «μεικτόν». Ὁ Γαληνὸς ἀναφέρει τὸν ὄρο *συγκραματικούς* ποὺ ὁ Wellmann (*Archiv für Geschichte der Medizin* 16, 1925, σσ. 70 κ. ἐξ.) ἐρμηνεύει «ὀργανικούς». Ὅμως αὐτὸ δὲν ταιριάζει μὲ τὴν ἐκφραση *κατ' εἰδώλων πρόσπτωσιν*. Ὑποτίθεται πῶς ἡ φράση: *ὅταν ἂν βουλόμεθα* κλπ. παρουσιάζει ἕναν τέταρτο τύπο, τὸ ὄνειρο ποὺ πηγάζει ἀπὸ *ψυχῆς ἐπιθυμίην* (πβ. Ἱπποκρ., *Περὶ διαίτης* 4, 93), τοῦ ὁποίου ἡ μνεία παράπεσε. Πβ. τὶς πολὺ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες τοῦ E.R. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, Berkeley & Los Angeles, Univ. of California Press, 1951, κεφ. IV, σσ. 102-121 καὶ ἰδιαίτ. σ. 107, σημ. 28, σ. 119, σημ. 103. Πβ. ἐπίσης J. Needleman, *Selected Papers of Ludwig Binswanger, Being-in-the-World*, New York/London, Basic Books, INC., 1963, σσ. [235] - [240].

κλῶνται στὴ μαλακὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἥπατος· γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ χαρακτήρας τους εἶναι σκοτεινὸς καὶ συμβολικός, καὶ ἡ ἐρμηνεία τους εἶναι ἀπαραίτητη¹⁷. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Πλάτων παραδέχεται πὼς ἡ ὄνειαρ ἐμπειρία, τὴν ὁποία ὡστόσο ὁ ἴδιος φαίνεται νὰ μὴν ἐκτιμᾷ, ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸν πραγματικὸ κόσμο. Σ' ἐνίσχυση τῆς ἁποψῆς αὐτῆς στὸν *Τίμαιο*¹⁸, ἐπίσης, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπάνια κείμενα τοῦ Πλάτωνος, σκιαγραφεῖται μιὰ ἀληθινὴ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῶν ὀνείρων. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισημανθοῦν στὸ πλατωνικὸ ἔργο σημαντικὰ ὄνειρα¹⁹ καὶ ἀκόμη νὰ διαφανοῦν ἐνίοτε στὴ χρῆση τῶν λέξεων *ὄναρ*, *ὄνειρώττω*, *ἐνύπνιον*, τὰ ἴχνη μιᾶς ἀρχικῆς σκοπιᾶς τῆς πλατωνικῆς πορείας. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων δὲν φαίνεται νὰ διανοεῖται παρὰ πολὺ σπάνια μιὰ ἐρμηνεία τῶν ὀνείρων προεξαγγελτικὴ τῶν θεωριῶν τοῦ Freud.

Ὡστόσο, ἓνα γνωστὸ χωρίο τοῦ Θ' βιβλίου τῆς *Πολιτείας* καθιστᾷ τὸ ὄνειρο τὸν χῶρο ὅπου ἐκφράζονται οἱ «κατώτερες ἐπιθυμίες», ἰδιαίτερα ἡ οἰδιπόδεια ἐπιθυμία: στὸν ὕπνο γίνεται φανερό «ὅ,τι ἔχει μέσα του ὁ καθένας μας, ἀκόμη κι ἐκεῖνοι ποὺ θεωροῦνται περισσότερο κύριοι τῶν παθῶν τους κυριαρχοῦνται ἀπὸ ἓνα εἶδος φοβερῶν, ἄγριων καὶ παράνομων ἐπιθυμιῶν»²⁰. Παραστατικὰ ὁ Πλάτων ἀναφέρεται στὶς παράνομες ἐπιθυμίες²¹: «τάς περὶ τὸν ὕπνον ἐγειρομένας, ὅταν τὸ μὲν ἄλλο τῆς ψυχῆς εὖδῃ, ὅσον λογιστικὸν καὶ ἡμερον καὶ ἄρχον ἐκείνου, τὸ δὲ θηριῶδες τε καὶ ἄγριον, ἢ σίτων ἢ μέθης πλησθέν, σκιρτᾷ τε καὶ ἀπώσάμενον τὸν ὕπνον ζητῇ ἰέναι καὶ ἀποπιμπλάναι τὰ αὐτοῦ ἡθῆ²²... πάντα ἐν τῷ τοιούτῳ τολμᾷ ποιεῖν, ὡς ἀπὸ πάσης λελυμένον τε καὶ ἀπηλλαγμένον αἰσχύνης καὶ φρονήσεως· μητρί τε γὰρ ἐπιχειρεῖν

17. *Τίμ.*, 71 a-e.

18. *Τίμ.*, 71 e-72 a: «οὐδεὶς γὰρ ἔννοους ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς ἀλλ' ἢ καθ' ὕπνον τὴν τῆς φρονήσεως πεδηθεὶς δύναμιν ἢ διὰ νόσον, ἢ διὰ τινὰ ἐνθουσιασμόν παραλλάξας. Ἀλλὰ συννοῆσαι μὲν ἔμφρονος τά τε ῥηθέντα ἀναμνησθέντα ὄναρ ἢ ὕπαρ ὑπὸ τῆς μαντικῆς τε καὶ ἐνθουσιαστικῆς φύσεως...».

19. Α.χ., τὸ ὄνειρο τοῦ Σωκράτη στὸν *Κρίτων* 44 ab.

20. *Πολιτείας* Θ, 571 c-d.

21. *Πολιτείας* Θ, 572 b: «ὁ δὲ βουλόμεθα γινῶναι τόδ' ἐστίν, ὡς ἄρα δεινόν τι καὶ ἄγριον καὶ ἄνομον ἐπιθυμιῶν εἶδος ἐκάστῳ ἔνεστι, καὶ πάνυ δοκοῦσιν ἡμῶν ἐνίοις μετρίοις εἶναι. τοῦτο δὲ ἄρα ἐν τοῖς ὕπνοις γίγνεται ἐνδηλόν»· πβ. ἐπίσης 574 e: «...αἱ πρότερον μὲν ὄναρ ἐλύοντο ἐν ὕπνῳ, ὅτε ἦν αὐτὸς ἐτι ὑπὸ νόμοις τε καὶ πατρὶ δημοκρατούμενος ἐν ἑαυτῷ· τυραννευθεὶς δὲ ὑπὸ Ἑρώτος, οἷος ὀλιγάκις ἐγίγνετο ὄναρ, ὕπαρ τοιοῦτος αἰεὶ γενόμενος...».

22. Σχετικὰ μὲ τὶς ποιητικὲς περιγραφὲς τοῦ αἰτίου τῆς σεξουαλικῆς ἱκανοποίησης στὸ ὄνειρο, πβ. O. Rank, *Das Inzestmotiv in Dichtung und Sage*, Leipzig 1912, κεφ. IX, 2. Στὰ παραδείγματα τοῦ O. Rank μποροῦν νὰ προστεθοῦν οἱ κάτωθι στίχοι τοῦ Bürger· ἡ Ἑλοῖζα τοῦ ὁμολογεῖ (Heloise an Abälard, nach Pope, *Ausgew. Gedichte*, ἐκδ. Ch. Gohrisch & G. Keil, Leipzig, 1956):

μείγνυσθαι²³ ὥς οἶεται οὐδὲν ὀκνεῖ, ἄλλω τε ὀτρωδὺν ἀνθρώπων καὶ θεῶν καὶ θηρίων, μαιφονεῖν τε ὀτιοῦν, βρώματός τε ἀπέχεσθαι μηδενός...». Τὸ χωρίο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ σπάνια κείμενα τοῦ Πλάτωνος ποὺ ἀναφέρουν τὸ

«Wann in Nächten, darband an Genüge,
Phantasie ersetzt, was Wut geraubt,
Das Gewissen schläft, und ohne Rüge
Schnöder Uppigkeit ihr Spiel erlaubt;
Dann entschlüpft sie ihren Schrauben, stürzt
Wonnedurstend sich an deine Brust,
Und die Mitgespielin, Sünde, würzet
Höher, feuriger den Kelch der Lust.
Höllengeister, die bei Tage schliefen,
Spornen rascher der Begierde Lauf,
Rühren bis in seine tiefsten Tiefen
Jeden Quell der Lieb' und Wollust auf».

23. Πβ. Σοφοκλέους, *Οἰδίπους Τύραννος*, στ. 980-983 :

«πολλοὶ γὰρ ἤδη κὰν ὄνειρασιν βροτῶν
μητρὶ ξυνηυνάσθησαν. Ἀλλὰ ταῦθ' ὄτῳ
παρ' οὐδὲν ἔστε, ῥᾶστα τὸν βίον φέρει».

Ὁ S. Freud, ὁ ὁποῖος παραθέτει τὸ χωρίο (*Die Traumdeutung*, *G.W.*, τ. II-III, σ. 270) ἀναφέρει ὅτι τέτοιου εἶδους ὄνειρα (*αὐτόθι*, σ. 166) ἀποτελοῦν τὴν ἐκπλήρωση μιᾶς ἀπωθημένης, ἀσυνείδητης ἐπιθυμίας ποὺ ἔχει τὶς ρίζες τῆς στὴν παιδικὴ ἡλικία. Πβ. ἐπίσης *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, *G.W.*, τ. V, σ. 44, σημ. 1: «Wir haben bei allen untersuchten Fällen festgestellt, daß die später Invertierten in den ersten Jahren ihrer Kindheit eine Phase von sehr intensiver, aber kurzlebiger Fixierung an das Weib (meist an die Mutter) durchmachen...». Πβ. ἐπίσης S. Freud, *Hysterische Phantasie und ihre Beziehung zur Bisexualität*, *Zeitschrift für Sexualwissenschaft*, 1908, σ. 32. Ἐντονότερα ἐκφράζεται ὁ W. Stekel, (*Nervöse Angstzustände* (3), Wien 1921, σ. 311): «Die Homosexualität wäre nur eine besondere Form der neurotischen Abwehr, nämlich die gelungene Abwehr des infantilen Inzestgedankens». Ὁ O. Rank, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει αὐτὲς τὶς ἀπόψεις (*ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 275), συμφωνεῖ μ' αὐτὲς μόνον ὥς πρὸς τὸ ὅτι ἡ ὁμοφυλοφιλία εἶναι ψυχολογικὰ πολὺ κοντὰ μὲ τὴν αἰμομικτικὴν τάση. Ὁ H. Blüher (*Die Rolle der Erotik in der männlichen Gesellschaft*, Jena, 1921, I, σ. 162 κ.έξ.) ἀντιτάσσεται, καθὼς φαίνεται δίκαια, στὴν ἐρμηνεία τῆς ἀναστροφῆς (Inversion) ὥς φυγῆς ἀπὸ τὴν αἰμομιξία. Ἐπίσης, ὁ A. Kronfeld, ἄρθρο: Homosexualität, M. Marcuse's Handwörterbuch der Sexualwissenschaften, *Enzyklopädie d. natur-u. kulturwissenschaftl. Sexualkunde des Menschen*, Bonn, 1923, σ. 219, πιστεύει ὅτι αὐτὸς ὁ ψυχολογικὸς μηχανισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει μόνος τὴ γένεση τῆς ὁμοφυλοφιλίας· χωρὶς ἐνδογενεῖς παράγοντες κανεὶς δὲν θὰ ἔτεινε σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ O. Rank προκύπτει (πβ. ἐπίσης C.G. Jung, *Wandlungen und Symbole der Libido. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des Denkens*, Wien, F. Deuticke, (1912), 1938³, πὼς γενικὰ αἰμομικτικὲς φαντασιώσεις μὲ τὴ μητέρα ἐμφανίζονται ὥς συμπλέγματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἀκόμη κατὰ τὴν ὀριμότητα ὥς ὄνειρα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἀπωθήσεις, χωρὶς αὐτὴ ἡ ταξινόμηση νὰ δηλώνει κάποιον ἄλλον ἐκφυλισμὸ ὥς ἓνα πρῶιμο ἐνστικτο ζωῆς ποὺ ρέπει πρὸς τὴ νεύρωση.

μύθο του Οιδίποδα. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη, ποὺ φαίνεται νὰ ἔχει συλλάβει σχεδὸν πρόωρα τὴ σημασία τῆς «οἰδιπόδειας συμπεριφορᾶς» καὶ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ποὺ ἀναφέρεται διαρκῶς στὴν τραγωδία τοῦ Σοφοκλῆ, ὁ Πλάτων εἶναι γενικὰ πολὺ ἐπιφυλακτικὸς σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Οἰδίποδα²⁴.

Ὡστόσο, τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποκαλύπτεται, ἀπὸ μιὰν ἄποψη, λιγότερο φροῦδικὸ ἀπ' ὅσο φαίνεται στὴν ἀρχή. Ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἠθικὴ ἱεράρχηση τῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ φροῦδικὴ ἐρμηνεία τῶν ὄνείρων ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ τὸ μοναδικὸ καὶ προσωπικὸ ποὺ ἔχουν οἱ πόθοι, τοὺς ὁποίους τὸ ὄνειρο πραγματοποιεῖ κατὰ τρόπο λανθάνοντα (*verkleidete Wunscherfüllung*)²⁵.

Ἐπίσης τὸ χωρίο (71 e-72 a) τοῦ *Τιμαίου*²⁶ εἶναι παρὰ τὴ λακωνικότητά του, πιὸ κοντὰ στὶς ψυχαναλυτικὲς ἐνοράσεις τοῦ *Φαίδρου* ἀπ' ὅ,τι τὸ πολὺ γνωστὸ κείμενο τοῦ Θ' βιβλίου τῆς *Πολιτείας*. Παραμένει ὁμως μιὰ ἐξαίρεση μέσα στὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Πλάτωνος.

Ἀντίθετα, τὰ προβλήματα ποὺ ἀποτελέσαν τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ψυχολογικῆς μεταχείρισης κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ *Συμποσίου* καὶ τοῦ *Φαίδρου* εἶναι

24. Ὁ Οἰδίπους ἀναφέρεται σ' ἓνα χωρίο τοῦ Ψ τῆς *Ιλιάδος* (στ. 678-680). Ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν πρόκειται ἀκόμη γιὰ τὸν περίφημο μύθο ποὺ θὰ ἐπεξεργασθοῦν ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Freud. Ἀντίθετα ὁ μύθος αὐτὸς βρίσκεται στὸ λ' τῆς *Ὀδύσσειας* (στ. 271-280). Ἀλλὰ ὁ V. Bérard (*Odyssée*, Coll. des Univ. de France, τ. II, σσ. 93-94) θεωρεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ σὰν νὰ παρεμβάλλεται κάπως ὀψιμα. Στὸν Ἀριστοτέλη, οἱ ἀναφορὲς στὸν Οἰδίποδα ἀφοροῦν προπάντων τὴν τεχνικὴ τῆς τραγωδίας (πβ. *Ποιητικὴ* 1452 a 22-26, 29-33· 1453 a 7-11, 17-22, 3-7, 29-34· 1454 b 6-8· 1455 a 17-20· 1460 a 26-30). Ὁ Ἀριστοφάνης ἀντιτάσσει τὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Εὐριπίδη ὅσον ἀφορᾷ στὸν τρόπο νὰ κάνουν μιὰ τραγωδία ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν οἰδιπόδειο μύθο (*Βάτραχοι*, στ. 1180-1195). Ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ κάθε φιλολογικὴ προκατάληψη, θεωρεῖ ὡς «οἰδιπόδεια» τὴ συμπεριφορὰ ποὺ ἐπέβαλαν στοὺς νέους μερικοὶ εὐτράπελοι νόμοι (*Ἐκκλησιάζ.*, στ. 1038-1042). Ἐδῶ παρουσιάζει μιὰν ἡλικιωμένη γυναῖκα ποὺ θέλει νὰ ὑποχρεώσει ἓνα νέο ἄνδρα νὰ κοιμηθεῖ μαζί της. Ἡ νέα γυναῖκα τὴν ἐπιπλήττει:

«Οὐ σωφρονοῦσα γ'· οὐ γὰρ ἡλικίαν ἔχει
παρὰ σοὶ καθεύδειν τηλικούτος ὢν· ἐπεὶ
μήτηρ ἂν αὐτῷ μᾶλλον εἴης ἢ γυνή.
Ὡστ' εἰ καταστήσεσθε τοῦτον τὸν νόμον,
τὴν γῆν ἅπασαν Οἰδιπόδων ἐμπλήσετε».

Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδος, πβ. M. Delcourt, *Oedipe ou la légende du conquérant* Liège-Paris, E. Droz, 1944. Αὐτὴ ἡ μελέτη πολὺ τεκμηριωμένη παραθέτει τὸ κείμενο τοῦ *Κρατύλου*, 414 a, περὶ τῆς Σφιγγὸς (σ. 107) καὶ τὸ κείμενο τῆς *Πολιτείας* Θ', 571 d, περὶ τοῦ ὄνείρου τῆς μητρικῆς αἰμομιξίας (σσ. 201-202). Ἀλλὰ κανεὶς ἐκπλήσσεται ποὺ δὲν συναντᾷ ἐκεῖ τὸ κείμενο τοῦ Η' βιβλίου τῶν *Νόμων* ποὺ εἶναι πολὺ σημαντικό.

25. Πβ. S. Freud, *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1917), *G. W.*, τ. XI, σσ. 218-233.

26. Πβ. *ἀνωτ.*, σημ. 18.

τὸ ἀντικείμενο μιᾶς φυσιολογικῆς ἐρμηνείας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ὄνειρο. Ἐδῶ δὲν πρόκειται ν' ἀναλυθεῖ διεξοδικὰ ἡ φυσιολογικὴ θεωρία τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ ὄνειρου στὸν *Τίμαιο*²⁷. Εἶναι δυνατόν μόνο νὰ λεχθεῖ πὼς ἡ θεωρία αὐτὴ περιέχει ἓνα στοιχεῖο μαγείας: κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Πλάτων ἐρμηνεύει τὴν πραότητα ποὺ γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ἐπὶ τοῦ ἥπατος μιᾶς γλυκειᾶς πνοῆς προερχόμενης ἀπὸ τὴ διάνοια²⁸. Ὁ ὅρος «μαγικὴ» ἀποδίδόμενος ὡς χαρακτήρας τῆς θεωρίας αὐτῆς δὲν ταυτίζεται σημασιολογικὰ μὲ τὸν ὅρο «παράλογη»: ἡ σύγχρονη ψυχοφυσιολογία δὲν κάνει τίποτε διαφορετικὸ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐρμηνεύει, λ.χ. τὴ χαλάρωση τοῦ σώματος, δι' ἑνὸς ἐρεθισμοῦ τοῦ ὑποθαλάμου²⁹.

Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς δὲν μᾶς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ ποῦμε ὅτι ἡ πλατωνικὴ ἀναζήτηση τῆς ἀπόλυτης γνώσης εἶναι στὴν πραγματικότητα ἡ προσπάθεια ποὺ ἔκανε ὁ φιλόσοφος γιὰ νὰ ξαναβρεῖ τὸ δικό του παρελθόν: αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι ἐνδίδουμε στὴν ἀναγωγικὴ μανία τοῦ ψυχολογισμοῦ. Μποροῦμε ὅμως νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ἤδη ἡ ζωντανὴ οἰκοδόμηση τῆς πλατωνικῆς λογικῆς καὶ τῆς πλατωνικῆς μεταφυσικῆς δὲν ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν πράξη διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος Πλάτων προσδιορίζεται ὡς πρὸς τὸν κόσμον τοῦ καὶ τὴν ἱστορία του. Θὰ ἦταν παράλογο, τελικά, ἡ «ψυχολογικὴ» διαδικασία διὰ τῆς ὁποίας τὸ ὑποκείμενο χαράσσει τὸ μέλλον του ξεκινώντας ἀπὸ τὸ παρελθόν του, νὰ μὴν εἶναι μιὰ δημιουργία αὐθεντικὰ μεταφυσικὴ καὶ ἡ ὄνειαρχὴ δραστηριότητα ἑνὸς διανοητῆ νὰ μὴν εἶναι ταυτόχρονα δημιουργία τῆς προσωπικότητάς του.

LA NOTION FONCTIONNELLE DU RÊVE A LA PENSÉE PLATONICIENNE

R é s u m é

La fonction du rêve dans la pensée platonicienne ne se laisse pas facilement saisir. La tendance la plus courante et la plus conforme à intellectualiste attribuée à Platon consiste à admettre qu'il met sous le signe du rêve tout ce qui est de l'ordre de la pensée incertaine, de l'imagination ou même de l'erreur. Il y a aussi un nombre des textes où Platon présente comme un rêve ses idées les plus chères.

27. *Τίμ.*, 45 d-46 a.

28. *Τίμ.*, 71 cd.

29. Πβ. λ.χ. J. Delay, *Les dérèglements de l'humeur*, Paris, P.U.F., 1961 σσ. 9-36, 87-95.

En effet Platon présente comme venant d'un rêve les thèses dont la démonstration n'a pas encore été donnée. Le rêve semble exprimer la distance entre le projet et la réalisation. Mais dans tous les textes où il s'agit de la connaissance le rêve exprime la différence entre la conception et la démonstration. Cependant, une grande partie de la critique contemporaine s'est plu à trouver en Platon un des initiateurs des théories modernes de la connaissance. Mais, ici, il s'agit d'une étude psychologique qui aurait pour tâche de déterminer dans quelle mesure cette origine de la connaissance, que Platon présente comme semblable à un rêve, a effectivement les caractères positifs du rêve, en d'autres termes d'établir sa fonction prospective et sa fonction rétrospective.

Il semble, en effet, que le rêve soit un effort pour esquisser sous forme d'images, la solution des conflits vécus par le sujet ou, plus généralement, pour préparer la réalisation de ses projets.

Athènes

A. Christodoulidi-Mazaraki